

İstanbul'un İşgali

I. Dünya Savaşı öncesinde Rusya, İstanbul ve Boğazlar bölgesinde hâkimiyet kurmaya yönelik emellerini gerek amfibi tarzı bir çıkarma yapabilecek deniz gücünden mahrum olması gerekse büyük devletler arası dengeler nedeniyle hayata geçirme fırsatı bulamamıştı. İtilaf Devletleri saflarında I. Dünya Savaşı'na katılan Rusya, Osmanlı Devleti'nin karşı blokta yer almasından dolayı İstanbul ve Boğazları hedef alan planlarını müttefikleri İngiltere ve Fransa ile tartışma fırsatı yakaladı. Çanakkale harekâtı başlar başlamaz İstanbul ve Boğazlar bölgesi üzerinde hak iddia eden Rusya, müttefiklerinin Osmanlı topraklarına yönelik menfaatlerini tanıyacağını vurgulayarak bu meseleyi gündeme taşıdı. 1915 yılı içerisinde karşılıklı nota teatisiyle şekillenen İstanbul Anlaşması ile İngiltere ve Fransa, Osmanlı topraklarına yönelik hedeflerinin gerçekleşmesi halinde İstanbul ve Boğazlar bölgesinin Rusya'ya verilebileceğini bildirdiler. Buna karşın İngiltere, İstanbul ve Boğazlar gibi önem derecesi yüksek bir coğrafyada hegemonya kurmayı amaçlayan Rusya'dan Çanakkale harekâtına destek sağlamasını ve İran'a yönelik emellerini tanımasını beklemekteydi. Çanakkale harekâtına destek sağlayamayan ve İran'da hâkimiyeti tamamen İngiltere'ye bırakmak istemeyen Rusya ise Boğazlardan sınırsız geçiş hakkı garantiye alınmak kaydı ve kendisine bir üs verilmesi koşuluyla İstanbul'da üç müttefik arasında müşterek bir sivil ve askerî idare kurulmasını önerdi. Ancak Çanakkale Muharebelerindeki mağlubiyet ve Rusya'nın savaştan çekilmesi nedeniyle bu öneri hayata geçirilemedi. Bu bağlamda İtilaf Devletleri açısından İstanbul ve Boğazların değeri daha da artmıştı. Çünkü Boğazlar bölgesi artık Osmanlı Devleti'nin savaş dışı bırakılması açısından değil Bolşevik Rusya'nın etkisiz hale getirilmesi bakımından da ön plana çıkmıştı.

I. Dünya Savaşı'nı bir an evvel sona erdirmeyi düşünen İtilaf Devletleri, 1918 yılı Eylül ayı içerisinde Makedonya cephesini açarak Bulgaristan'a bir darbe indirmeyi, İttifak Devletleri arasındaki irtibatı kesmeyi ve akabinde yeni bir dünya düzeni kurmayı hedefliyorlardı. Kısa süre içerisinde ilk hedeflerini gerçekleştiren İtilaf kuvvetleri, Bulgaristan'ı savaş dışı bırakınca Doğu Trakya ve Boğazlar üzerinden İstanbul'a yönelik eş zamanlı bir harekate karşı koyacak güce sahip olamayan, Irak ve Suriye cephelerindeki başarısızlığı ve iktisadi sıkıntıları göz önünde bulunduran Talat Paşa hükûmeti mütareke istemek zorunda kaldı. Fakat İtilaf Devletleri, İttihatçılarla anlaşma yapmak istemediklerinden Talat Paşa görevden çekildi ve yerine hükûmeti Ahmet İzzet Paşa kurdu. Ahmet İzzet Paşa hükûmetinin temasları neticesinde Mondros Mütarekesi müzakerelerine başlandı. İtilaf Devletlerini temsilen İngiliz Akdeniz Filosu Başkomutanı Koramiral Arthur Gough Calthorpe'un, Osmanlı temsilcisi Rauf (Orbay) Bey'e sunduğu hükümlerin neredeyse tamamı tartışma ya da tadilata açık değildi. İtilaf Devletlerine karşı koyamayacak durumdaki Osmanlı hükûmeti ağır ve yoruma açık hükümler içerdiği hâlde 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi'ni kabul etmek zorunda kaldı.

Mondros Mütarekesi'nin ilk hükümleri Boğazların açılması ve buradaki istihkâmların İtilaf Devletleri tarafından işgalini kapsamaktaydı. Mütarekenin ardından harekete geçen İtilaf kuvvetleri Musul ve İskenderun ile birlikte Çanakkale Boğazı çevresindeki istihkâmları işgal altına aldılar. Musul ve İskenderun Mondros Mütarekesi'ne aykırı bir şekilde ele geçirildiği hâlde Osmanlı hükûmeti protestoda bulunmaktan öte bir tepki gösteremedi. Bununla birlikte Çanakkale Boğazı'ndaki istihkâmların işgali mütarekeye uygundu.

Çanakkale'den İstanbul Boğazı'na doğru ilerleyen İtilaf donanmasının niyetini öğrenmek isteyen Ahmet İzzet Paşa hükûmetine, yalnızca mütareke hükümlerinin uygulanacağına dair cevaplar veriliyordu. İktisadi sorunlar bir yana iç politikada İttihatçı kökenli nazırları bünyesinde bulundurmasından dolayı ağır eleştirilere maruz kalan Ahmet İzzet Paşa hükûmeti İtilaf donanmasının başkent önlerine doğru hareketiyle birlikte içinden çıkılması güç bir duruma düştü. Bütün

bunları göz önünde bulunduran Ahmet İzzet Paşa istifa ederken hükûmeti kurma görevi Tevfik Paşa'ya verildi. 11 Kasım 1918 tarihinde Tevfik Paşa'nın hükûmeti kurduğu sıralarda İstanbul önlerine gelen İtilaf donanması karaya çıkmak üzere hazırlıklar yapıyordu. Hükûmet ve kamuoyu, 13 Kasım 1918 tarihinde karaya çıkan İtilaf kuvvetlerinin istihkâmları işgal etmesini beklerken; çoğunlukla İngiliz, Fransız ve az sayıda İtalyan, Yunan ve Amerikalılardan oluşan Müttefik kuvvetler, farklı noktalara dağılarak İstanbul'u fiilen işgal altına aldılar.

Tevfik Paşa hükûmeti, Trakya ve Boğazlar vasıtasıyla İstanbul'a yığınak yapmayı sürdüren İtilaf devletlerinin mütarekeye aykırı eylem ve uygulamaları karşısında yalnızca protestoda bulunabiliyordu. Diğer yandan İngilizlerin, Osmanlı hükûmeti ile diplomatik ve siyasi irtibat sağlamak üzere Yüksek Komiser unvanıyla Amiral Calthorpe'ü (ilerleyen süreçte Robeck ve Rumbold'u), askerî temas kurmak üzere Karadeniz Orduları Başkumandanı General Milne'i (ilerleyen süreçte General Harington'u) göndermek suretiyle İstanbul'da hegemonya kurmaya çalıştıkları anlaşılıyordu. Bu durumu fark eden Fransızlar Yüksek Komiser unvanıyla Amiral Jean François Charles Amet (ilerleyen süreçte Defrance ve Pelle) ile birlikte Şark Müttefik Ordusu Komutanı Fransız General Franchet d'Espèrey'i (ilerleyen süreçte General Charpy'i) ; İtalyanlar ise Yüksek Komiser unvanıyla Conte Sforza (ilerleyen süreçte Arlotta ve Garroni) ve Albay Vitelli'yi (ilerleyen süreçte General Monbelli'yi) göndermek suretiyle İstanbul'da İngilizlerin hegemonik bir güç haline gelmesini engellemeye çalıştılar. Fransız ve İtalyan Yüksek Komiserlerinin gelişiyi birlikte İstanbul'da müttefikler arası bir işgal idaresi kurma hazırlıklarına başlandı. İstanbul'a ulaşan İngiliz, Fransız ve İtalyan Yüksek Komiserleri merkezden aldıkları talimatlar doğrultusunda 28 Kasım 1918 tarihinde bir araya gelerek Müttefikler arası bir işgal mekanizması kurmayı kararlaştırdılar. Böylelikle 1915 yılında Rusların tartışmaya açtıkları İstanbul'da Müttefikler arası bir işgal yönetimi kurmaya yönelik öneri; İngiltere, Fransa ve İtalya tarafından savaş sonu koşullara uyarlanarak pratiğe geçirilecekti. Bu bağlamda üç büyük Müttefik devleti temsilen İstanbul Yüksek Komiserler Konseyi siyasi, iktisadi, mali, idari ve yerel sorunlar dahil sivil meseleler hakkında kararlar alarak Osmanlı hükûmetine; Müttefik komutanlarından oluşacak Generaller Konseyi ise askerî yönetimle ilgili kararlar alarak Harbiye Nezareti'ne ya da Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekâleti'ne bildirecekti. Bildirilen kararların uygulamaması ya da geciktirmesi halinde sert ikazlarda bulunulacak, hatta tehditler yöneltilecek yine de sonuç alınmazsa Müttefik kuvvetler devreye girecek ve alınan kararları cebren uygulayacaklardı.

İlk toplantıdan itibaren koordinasyon içerisinde çalışan Yüksek Komiserler ve Generaller Konseyi muhtelif meseleler hakkında kararlar alarak bunları Tevfik Paşa hükûmetine bildirmeye başladı. Başlangıçta mümkün olduğunca diplomatik nezaket kurallarına uyan Müttefik temsilcileri, ilerleyen süreçte aldığı kararlar uygulanmayınca ya da geciktirince nezaket kurallarını hiçe sayacaktı. Tevfik Paşa hükûmeti Mondros Mütarekesi ile net bir şekilde belirlenen meselelere ilişkin talepleri uygulamaya çalışıyor ya da uygulayacağını bildiriyordu. Ancak taleplerin çoğu mütareke hükümlerinin, müttefik menfaatleri doğrultusunda tek taraflı yorumlanmasıyla şekilleniyor ya da mütarekenin hiçbir hükmüne dayanmıyordu. Bu durumlarda hükûmet meseleyi inceleyeceğini bildiriyor, işgal yönetimi bunu oyalama yönelik bir taktik olarak değerlendiriyordu. Bazen de mütarekeye aykırı hususlar işgal yönetimi tarafından cebren uygulanıyor bu durumda Tevfik Paşa hükûmeti yalnızca protestoda bulunabiliyordu. İşgal yönetimi teşkilatlandıkça Tevfik Paşa hükûmeti sınırlı bir sahada yürütme vazifesini yerine getirebileceğini görüyordu. Öte yandan İtilaf temsilcileri, 1909 Kanun-ı Esasi değişiklikleri ile yetkileri sınırlanan Padişahla yalnızca özel mahiyette görüşmeler yapıyor, yürütmeye dair telkinlerde bulunuyorlardı.

İtilaf temsilcileri, Tevfik Paşa hükûmetinden öncelikle işgal kuvvetlerinin iâşe ve barınma meselesini çözmesini talep ettiler. İlk gelen kuvvetler için gerekli bina ve mekânlar hızla tahsis edildi. Ancak İtilaf kuvvetlerinin mevcudu günden

güne arttığı için uygun yer bulma noktasında çok ciddi sıkıntılarla karşı karşıya kalındı. Bu aşamada Yüksek Komiserler Konseyi tarafından kurulan Müttefikler arası Talep Kayıt Komisyonu işgal kuvvetlerinin, iaşe ve barınma ihtiyaçlarını belirleyerek bunların nasıl karşılanabileceğini araştırıyor akabinde bunların kendilerine teslimini istiyordu. İşgal yönetimi iaşe ve barınma ihtiyaçları karşılığına ödemekle mükellef olduğu ücretleri ise genellikle ödemekten kaçınıyor, işgal masraflarına mahsup edileceğini bildiriyordu. Giderek artan taleplere karşılık verilemeyeceği bildirildiğinde ise işgal kuvvetleri hedefledikleri binaları zorla ele geçiriyor, iaşeye el koyuyorlardı. İşgal yönetiminin hukuka aykırı bu uygulamaları karşısında sadece devlet değil Osmanlı tebaası da doğrudan hak kaybına ve maddi zarara uğramaktaydı.

İlk dönemlerde barınma ve iaşe meselesiyle birlikte İtilaf temsilcilerinin üzerinde en çok durdukları husus İttifak Devletleri vatandaşlarının ülkelerine iadeleri idi. Bu kapsamda yapılan düzenlemeler mütarekeye uygun olduğundan Tevfik Paşa hükûmeti teknik sorunlar dışında üzerine düşeni yaptı. İtilaf temsilcileri, İttifak Devletleri vatandaşlarını ülkelerine göndermekle yetinmediler. İttifak vatandaşlarının gayri menkulleri, mal varlıkları ve sahip oldukları ayrıcalıklar şahsi hukuk kapsamında olduğu ve Osmanlı hükûmetinin sorumluluğu altında bulunduğu hâlde hukuk dışı muamele ile müsadere edilerek İtilaf Devletleri ya da vatandaşlarına aktarıldı. Müttefik vatandaşlarına, savaş döneminde kaldırılan Kapitülasyonlar yürürlükteymişçesine gümrük ve vergi kolaylıkları ile beraber muhtelif imtiyazlar tanındı.

İtilaf vatandaşları ve gayrimüslimler kollanırken Osmanlı mülki ve askerî yetkilileri geçmişe yönelik iddia ve ithamlarla karşı karşıya kaldılar. Çoğu zaman Ermeni ve Rum Patrikhane kaynaklarından alınan istihbaratla kara listeler meydana getiren İstanbul işgal yönetimi peşinen suçlu şekilde nitelendirdiği şahıslar hakkında takibat başlattı. İşgal kuvvetleri karşısında dik duran ve haksız uygulamalara karşı kanuni gerekçe sunulmasını isteyen subaylar, mütarekeyi ihlâl ettikleri gerekçesiyle tutuklandılar. Ayrıca savaş sırasında İtilaf kuvvetlerine kötü muamelede bulunduğu ileri sürülen şahıslarla Ermenilerin sevk ve iskânı esnasında suiistimali görülenlerin tutuklanmaları istendi. Ayrıca suçlu olup olmadığına bakılmaksızın İttihat ve Terakkî merkez komitesi içerisinde yer alan şahıslar kara listelere yazıldı. Bu kategorideki şahıslar, suç isnat edilmese de potansiyel tehdit olarak görüldükleri için tutuklanmaları isteniyordu.

Mondros Mütarekesi'ne istinaden Osmanlı ordularının terhisini, cephanenin kendi gözetimleri altındaki depolarda tutulmasını talep eden, savaş gemilerini işgal ettikleri limanlarda hareketsiz bırakan, ulaşım ve haberleşme araç-gereçlerini kontrol kisvesi altında ele geçiren İtilaf kuvvetleri, sivil ve asker Osmanlı tebaasını muhtelif bahanelerle tutuklatarak/tutuklayarak kendilerine karşı ortaya çıkabilecek olası hareketleri örgütleyebilecek kapasiteye sahip kadroları etkisiz hâle getirmeyi amaçlıyorlardı. Bu manada İstanbul işgal yönetimi, başkentte Osmanlı hükûmetlerinin hatta Padişahın üzerinde yer alan bir müessese edasıyla muhtelif taleplerde bulunuyordu.

Mütareke, asayişin sağlanması ve sınırların güvenliğini temin etmekle mükellef Osmanlı kuvvetlerinin varlığını sürdürmesine izin verdiği hâlde Yüksek Komiserler, neredeyse ordunun tamamının terhisini ve cephanenin teslimini talep ediyorlardı. Yüksek Komiserlerin talep ve baskıları neticesinde muvazzaf Osmanlı komutanlarından Ali İhsan Paşa, Yakup Şevki Paşa, Nihat Paşa, Mürsel Paşa ve Fahrettin Paşa başta olmak üzere birçok subay görevinden alındı ve tutuklandı. Üstelik Mürsel ve Fahrettin Paşaları Osmanlı topraklarında, doğrudan İngilizler tutuklama cüretinde bulundular. Kafkas İslam Ordusu eski Komutanı Nuri Paşa, Kut'ül Amare'de İngilizleri yenilgiye uğratan Halil Paşa da tutuklananlar arasındaydı. Tutuklananlar arasında Said Halim Paşa ve Musa Kazım Efendi gibi Sadaret ve Meşihat makamına yükselmiş şahsiyetler, Fethi Bey, Halil Menteşe, Mithat Şükrü Bey gibi siyasi simalar Kemal Bey ve Nusret Bey gibi mülki yetkililer de bulunuyordu. İngilizlerin direktifleri neticesinde tutuklanan şahıslar bir süre Bekirağa

Bölüğü'nde göz altında tutuldular. Daha da acı olanı, Damat Ferid Paşa ve aynı zihniyetteki siyasilerin, işgal yönetiminin bu teşebbüslerini siyasi rakiplerini tasfiye etmek için kullanmaya çalışmalarıydı. Müttefiklerin baskıları neticesinde Osmanlı hükûmeti tarafından kurulan Divan-ı Harbi Örfiler, adil soruşturma, yargılama ve infaz ilkelerini çiğneyerek Kemal ve Nusret Bey gibi vatanseverler şahsiyetlerin idam edilmelerini kararlaştırdılar. Bununla da yetinmeyen İngilizler, hukuk ve adalet prensiplerini çiğneyerek Bekirağa Bölüğü'ndeki tutukluları Malta adasına sürgüne gönderdiler.

Türk milletini cezalandırma düşüncesiyle hareket eden Yüksek Komiserler, gayrimüslimlere özel imtiyazlar tanıdılar. Müttefik vatandaşlarıyla birlikte neredeyse bütün Ermeni ve Rumlar baskılarla ve Müttefikler arası Hapishane Teftiş Komisyonu'nun çabalarıyla/tehditleriyle tahliye edildi. Bu süreçte işgal kuvvetlerine güvenen Ermeni ve Rum Patrikhaneleri Osmanlı tabiiyetinden ayrıldıklarını açıkladılar. Gayrimüslimlerin geçmişe ve döneme mahsus her türlü şikâyet ve hak taleplerinin büyük bir kısmını, İngiliz Yüksek Komiserliği Ermeni ve Rum Şubesi gündeme almak, iddia ve beyanları yeterli bulmak suretiyle uyguladı. Bunlarla beraber İstanbul işgal yönetimi şehre her açıdan hâkim olabilecek tedbirler aldı.

İstanbul'a resmî yollardan giriş çıkışlar Müttefikler arası Pasaport Bürosu'nun denetimine tabi tutuldu. Kara yolu, deniz yolu ile hatta hava araçları ile İstanbul'a gelebilmek ve şehirden ayrılabilmek için Osmanlı tebaası dâhil herkesin Müttefikler arası Pasaport Bürosu'ndan vize alması gerekiyordu. Bu büro gayrimüslimlerin, İtilaf Devletleri vatandaşları ya da yandaşlarının şehre girişine izin vermek suretiyle İstanbul'un demografik ve sosyo-kültürel yapısında sorunlara yol açan kararlara imza attı. Diğer yandan başta Karakol Cemiyeti olmak üzere Felah Grubu ve Müdafaa-i Millîye gibi millî kuruluşlar limanlar ve denizyolu müttefiklerin denetiminde olduğundan ancak geliştirdikleri gizli yöntemlerle Anadolu'ya yardım gönderebildiler.

Çanakkale ve İstanbul Boğazı'nı tamamen kontrol altına alan İtilaf Yüksek Komiserleri ve Generalleri; Müttefikler arası Liman, Tersane ve Deniz Taşımacılığı (Kabotaj) Kontrol Komisyonları meydana getirmek suretiyle İstanbul'da askerî konumlarını pekiştirdiler. Bu sayede Müttefik devlet vatandaşları ve işbirlikçilerinin İstanbul'da ticari menfaat sağlamaları kolaylaştı. Benzer şekilde Müttefikler arası Demiryolu Komisyonu da demiryollarının Müttefik askerî ve ticari menfaatleri doğrultusunda kullanılmasına yol açtı. Ulaşım ile birlikte haberleşme sistemine de el koyan Yüksek Komiserler tarafından teşkil edilen Müttefikler arası (Posta) Sansür İdaresi her türlü posta, telgraf ve telsiz gibi haberleşme vasıtalarını ele geçirerek sansüre tabi tuttu.

Müttefikler arası Matbuat Kontrol Komisyonu (Sansür İdaresi) ile baskı altına alınan basın yayın organlarının, Müttefiklerin haksız uygulamalarını dillendirmeleri ve millî menfaatleri savunmaları engellendi. Buna uymayan yayın organları, mesulleri ve yazarları muhtelif cezalara çarptırıldı. İşgal yönetimi tarafından alınan kararları uygulamak ve Osmanlı polisini pasifize etmek üzere Müttefikler arası Polis Komisyonu teşkilatlandırıldı. Bu komisyon işgal İstanbul'unda asayişten kaçakçılığa, trafikten pasaport kontrolüne hatta belediye kanunlarının tatbikine kadar geniş yetkilere sahipti. İşgal yönetimi tarafından Osmanlı tebaasını tutuklama yetkisi verilen Müttefik polis karakolları, işkence merkezi haline getirildi. Müttefik askerî ve Polis mahkemeleri tarafından yargılanan ve tutuklanan şahıslar şehrin farklı noktalarındaki Müttefik hapishanelerde göz altında tutuldular. Öte yandan Osmanlı hapishanelerinde adi suçlardan hüküm giymiş olanlar dâhil gayrimüslimler ve işbirlikçi Osmanlı tebaası sağlık koşullarını bahane olarak gösteren Müttefikler arası Hapishane Teftiş Komisyonu'nun teşebbüsleriyle serbest bırakıldı.

Kapitülasyonların kaldırılması çerçevesinde faaliyetlerine son verilen İstanbul Muhtelit Meclis-i Âli-i Sıhhi (Karma Sağlık

İşleri Yüksek Kurulu), Müttefikler arası Sağlık Komisyonu adı altında yeniden teşkilatlandırıldı. Böylece sağlık hizmetleri de işgal yönetiminin izin verdiği şekilde yürütüldü. Bu kapsamda Yüksek Komiserlerin İstanbul'un iaşesinin sağlanması gerekçesiyle kurdukları Müttefikler arası İaşe Komisyonu ve Müttefikler arası Kömür Komisyonu şehir ahalisinin ihtiyacını hakkaniyetle karşılamak yerine önceliği müttefik kuvvetleri, vatandaşları ve işbirlikçilerine verdi. Kömürle birlikte petrol, su, elektrik, orman, yol yapımı gibi konularda işgal yönetimi söz sahibi haline geldi. Yine Müttefiklerin teşebbüsleriyle kurulan satış barakaları ve numune bakkallar tanzim satış merkezi gibi faaliyette bulunarak iktisadi sahada çözümler üretmeye çalıştılar. Fakat dönem boyunca enflasyon, karaborsa, stokçuluk ve fiyat spekülasyonlarının önüne geçilemedi.

İşgalcilerle karşı karşıya kalan Tefik Paşa hükûmeti, mütarekeye aykırı uygulamaları ve hak taleplerini kurduğu Muhtelit (Karma) Mütareke Komisyonu aracılığıyla objektif bir şekilde değerlendirmeye tabi tutmayı önerdi. Ancak bu komisyon, Müttefikler sayıca daha fazla temsil edildiğinden amacından saptırıldı. Müttefiklerin taleplerini sınırlandıramayan, Paris'te yapılan sözde Barış Konferansı'na davet dahi edilemeyen Tefik Paşa içerideki sorunları da göz önünde bulundurarak görevden çekildi.

4 Mart 1919'da hükûmeti kuran Damat Ferid Paşa'nın, İngilizlerle iş birliği yapmaya meyilli olması, bir takım siyaset erbabı ve aydınların manda ve himaye eksenli çözüm arayışları merkezden umudunu kesen yerel güçlerin Anadolu'da müstakil hareket etmeleriyle sonuçlandı. Mustafa Kemal Paşa, Millî Mücadele etrafında birleştirdiği ve teşkilatlandığı yerel güçlerle kısa süre içerisinde işgal edilmemiş kısımları dışında Anadolu'da otorite kurmayı başardı. İktidarı açısından tehdit olarak gördüğü Mustafa Kemal Paşa ve Millî Mücadele Hareketi'ni durdurmaya çalışan ancak işgal yönetiminin taleplerini uygulayacak otoriteye sahip olamayan Damat Ferid Paşa da görevden çekildi.

Anadolu'nun kendi kontrolleri altındaki İstanbul'a tabi olması için çaba sarf eden Yüksek Komiserler taktik değiştirerek bu kez Millî Mücadele Hareketi'ne sempati ile bakan Ali Rıza Paşa'nın iktidara gelmesine razı oldular. Müttefiklerin beklentisi Ali Rıza Paşa hükûmetinin, Millî Mücadele Hareketi içerisindeki ılımlı kanatla iş birliği yaparak bu hareketi bölmesi idi. Mantıklı gibi görünen bu plan sahaya uygulandığında ters etki yarattı. Nitekim Amasya Görüşmelerinin ardından toplanan Mebusan Meclisi'nde Millî Mücadele taraftarları çoğunluğu elde ettiler. Misak-ı Millî'nin ilanı ve ülke genelinde yaşanan hadiseler, düşünülen aksine Anadolu'nun İstanbul'a hâkim olacağını göstermekteydi. Derhal harekete geçen Yüksek Komiserler, Ali Rıza Paşa'dan Millî Mücadele Hareketi'ni reddetmesini talep ettiler. Ali Rıza Paşa'nın tercihi ise istifadan yana oldu. Ondan sonra iktidara gelen Salih Paşa'nın tutumu da farklı değildi. Bu sıralarda İstanbul ve Boğazlar bölgesinde Milletler Cemiyeti'ne bağlı uluslararası bir devlet kurmayı tasarlayan ancak gerek Fransızların itirazından gerekse Türkiye çapında ve müttefik sömürgelerinde yükselebilecek tepkilerden dolayı bu planı askıya alan İtilaf Devletleri ülkedeki gelişmeleri gerekçe göstererek İstanbul'u resmen işgal etme kararı aldılar.

16 Mart 1920 tarihinde Şehzadebaşı'ndaki Mızıka Karakolu'na baskın düzenleyerek Harbiye ve Bahriye nezaaretleri ile birlikte posta idaresi ve operasyonel Osmanlı kurumlarını tamamen kontrol altına alan İtilaf kuvvetleri İstanbul'u resmen işgal ettiler. İtilaf kuvvetleri, daha önce istifaya zorladıkları Harbiye eski Nazırı Cemal Paşa ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye eski Reisi Cevat (Çobanlı) Paşa'yı, Meclis-i Mebusan' da toplantı halindeki Rauf (Orbay), Kara Vasıf ve Numan Bey gibi Millî Mücadele'nin sembol isimlerini tutuklayarak hukuk ve hâkimiyet sınırı tanımayacaklarını gösterdiler. Resmî işgal sürecinde istifa eden Salih Paşa'nın yerine iktidara gelen Damat Ferid Paşa, Ankara'da kurulan TBMM'ni etkisiz hale getirmek amacıyla yol ve yöntemler arasa da başarılı olamadı ve görevi Tefik Paşa'ya bıraktı. Son Sadrazam Tefik Paşa'nın kurduğu hükûmet zamanla ülke içinde ve dışında temsil kabiliyetini yitirerek sembolik bir

yürütme organı haline gelirken Türk milletinin gerçek temsilcisi TBMM, azınlıkların bölücü faaliyetlerini durdurarak; İtalya, Fransa ve Yunan kuvvetlerinin Anadolu'dan çekilmelerini sağlayarak Boğazlar ve İstanbul'u kurtarmak üzere harekete geçti.

İstanbul bilhassa Boğazlar üzerindeki egemenliklerini sürdürmeyi hedefleyen üç Müttefik gerek kendi aralarında gerekse ulusal düzeyde yaşadıkları sorunlar nedeniyle TBMM ile çatışmayı göze alamadıklarından Mudanya Mütarekesi ile uzlaşmayı tercih ettiler. Mudanya Mütarekesi neticesinde Trakya'nın TBMM'ne devri öngörülürken, İstanbul'daki statükonun barış antlaşması yürürlüğe girinceye kadar devamı kararlaştırıldı. Bununla birlikte TBMM sembolik olarak varlığını sürdüren Osmanlı yönetimine son vererek İstanbul'da resmen temsil edilmeye yönelik bir taktik geliştirecekti.

19 Ekim 1922 tarihinde Trakya'nın idaresini devralma gerekçesiyle 100 neferden oluşan jandarma birliği ile İstanbul'a gelen ve kendisine Fevkalade Mümessil unvanı verilen Refet (Bele) Paşa, Saltanatın kaldırılması ve Tevfik Paşa hükûmetinin istifasıyla birlikte şehirde TBMM idaresi kurmak için çalışmalara başladı. Refet Paşa'nın ardından görevlendirilen Nusret Bey ve İstanbul Kumandanı Selâhattin Âdil Paşa, TBMM'den aldıkları talimatla Hariciye Vekâleti İstanbul Murahhaslığı'nı kurarak şehirdeki faaliyetlerini kurumsallaştırdılar. Bu çabalarla TBMM temsilcileri, işgalcilerin hukuk dışı uygulamalarını engellemeye yönelik teşebbüslerde bulundular. Lozan sürecinin uzamasıyla doğru orantılı olarak işgal süreci de uzadı.

Nihayet 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Antlaşması İstanbul'un, bu antlaşmanın TBMM tarafından onaylanmasından sonraki altı hafta içerisinde tahliyesini öngörmekteydi. Bu süreyi sonuna kadar kullanan işgal kuvvetleri 2 Ekim 1923 tarihinde yapılan tahliye töreniyle Türk bayrağını selamlayarak İstanbul'dan ayrıldılar. **6 Ekim 1923** tarihinde **Şükrü Naili (Gökberk)** komutasındaki Türk birlikleri İstanbul'un idaresini resmen devraldılar.

Abdurrahman BOZKURT

KAYNAKÇA

I. Arşivler

Başkanlık Osmanlı Arşivi

Başkanlık Cumhuriyet Arşivi

Public Record Office (İngiliz Devlet Arşivi)

II. Hatırat ve Telif Eserler

AHMET İZZET PAŞA, **Feryadım**, C.I, Timaş Yayınları, İstanbul 2019.

AKIN, Veysi, **Trakya'nın Türklere Devir Teslimi**, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1996.

AKŞİN, Sina, **İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele, Mutlakiyete Dönüş (1918-1923)**, C.I-II, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2004.

Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, C.IV, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991.

BAYUR, Yusuf Hikmet, **Türk İnkılabı Tarihi 1914-1918 Genel Savaş**, Cilt III, Kısım II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991.

BOZKURT, Abdurrahman, **İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2014.

British Documents on the Origins of the War 1898-1914, The Near East The Macedonian Problem and the Annexation of Bosnia 1903-9, Volume V, ed. G. P. Gooch, Harold Temperley, Johnson Reprint Corporation, M. Stationery Office, London 1928.

CRISS, Bilge, **İşgal Altında İstanbul 1918-1923**, İletişim Yayınları, İstanbul 2004.

JAESCHKE, Gotthard, **Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991.

ELMACI, M. Emin, **İttihat ve Terakki ve Kapitülasyonlar**, Homer Yayınları, İstanbul 2005.

HİMMETOĞLU, Hüsnü, **Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Yardımları**, C.I, Ülkü Matbaası, İstanbul 1975.

HARINGTON, Charles, **Tim Harington Looks Back**, Wyman&Sons, Ltd, London 1940.

ORBAY, Rauf, **Cehennem Değirmeni-Siyasi Hatıralarım-**, C.I-II, Emre Yayınları, İstanbul 1993.

Selâhattin Âdil Paşa'nın Hatıraları, Zafer Matbaası, İstanbul 1982.

MCMEEKIN, Sean, **I. Dünya Savaşı'nda Rusya'nın Rolü**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013.

Rus Devlet Arşivi Gizli Belgeleri Türkiye'nin Parçalanması ve Rus Politikası (1914-1917), Çev. Örgen Uğurlu, Örgün Yayınevi, İstanbul 2004.

SHAW, Stanford J., **From Empire to Republic**, Vol. I-V, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2000.

SÖYLEMEZOĞLU, Galip Kemali, **Başımıza Gelenler**, Kanaat Kitabevi, İstanbul 1939.

SÖYLEMEZOĞLU, Galip Kemali, **Hariciye Nezâreti'nde 30 Sene (1892-1922)**, C.IV Maarif Basımevi, İstanbul 1955.

SONYEL, Salahi R., **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, C.I-II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1973.

ŞAHİNGÖZ, Mehmet: **Ali Rıza Paşa Hükûmetlerinin İstifası ve Tepkileri**, Bizim Büro Basımevi, Ankara 2001.

ŞİMŞİR, Bilal, **Malta Sürgünleri**, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1985.

TEMEL, Mehmet, **İşgal Yıllarında İstanbul'un Sosyal Durumu**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998.

Türk İstiklâl Harbi, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, C.I, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1962.

WALDER, David, **Çanakkale Olayı 1922**, Çev. M. Ali Kayabal, Milliyet Yayınları, İstanbul 1970.

III. Makaleler

ASLAN, Betül, "İstanbul'da TBMM İdaresi'nin Kurulması", **Türkler**, C.16, Ankara 2002, s. 106-115.

AYDOĞAN, Erdal, "Tümgeneral Arif Hikmet Gerçekçi'nin Günlüğünde Refet Paşa'nın İstanbul'a Gidişi, Karşılama ve İstanbul'daki İlk Günleri", **Atatürk Dergisi**, C.IV, S. 2, Ankara 2004, s. 253-261.

BAKAR, Bülent, Esarettten Kurtuluş, İtilâf Devletlerinin İstanbul'u Tahliyesi, **Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler**

Enstitüsü Dergisi (İLKE), S. 23, 2009, s. 14-58.

ERKİLET, Hüseyin Hüsnü, “6 Ekim’de İstanbul’a Nasıl Girmiştik?!” , **Yakın Tarihimiz**, C.3, S. 32, 1962, s. 163-164.

GÜL, Mustafa, “Bir Telgraf Memurunun İfadesiyle Mütareke döneminde İstanbul- Anadolu Haberleşmesi”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. XIII, 1997, S. 38, s. 427-432.

KÖSE, İsmail, “I. Dünya Savaşı’nın İlk Gizli Anlaşması: İstanbul ve Boğazlar’ın Rus Çarlığı’na Bırakılması (Mart-Nisan 1915)”, **Bilig**, Sayı 89, İlkbahar 2019, s. 1-27.

OKUR, Mehmet, “İtilâf Devletlerinin İstanbul’daki faaliyetleri, Osmanlı Hükûmetleri Üzerindeki Baskıları ve Hükûmetlerin Tutumu”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. XIX, 2003, S. 57, s. 1133-1156.

SANCAKTAR, Fatih Mehmet, Aleksander Malinof Hükûmeti ve Türk-Bulgar İlişkilerine Etkisi (Haziran-Eylül 1918), **Türkiyat Mecmuası**, S. 29, Millî Mücadele Özel Sayısı, 2019, s. 127-150.

TÜRKMEN, Zekeriya, “Ali Rıza Paşa Hükûmeti Kuvâ-yı Millîye İlişkileri: Harbiye Nazırı Cemal Paşa’nın Kuvâ-yı Millîye’nin Desteklenmesi Yolundaki Gizli Emir ve Uygulamaları”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.XVI, S. 46, 2000, s. 37-87.

23/02/2024 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/istanbulun-isgali/?pdf=3568> adresinden erişilmiştir